МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра політології та філософії

Кваліфікаційна робота
рівень вищої освіти – бакалавр

тема: «Трансформація інституту нейтралітету у сучасних міжнародних відносинах (на прикладі Швеції та Фінляндії)»

Виконала:студентка__4__ курсу, групи _P1b22z_
напряму підготовки (спеціальності)
_____052 Політологія_____
(шифр і назва напряму підготовки, спеціальності)
_____Ал Даех Вікторії Михайлівни_____
(прізвище, ім’я та по батькові)
Керівник: _Плахтій Маріанна Петрівна,
кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри політології та філософії_
(прізвище та ініціали, науковий ступінь, учене звання)
Рецензент:_____
(прізвище, ініціали, науковий ступінь, учене звання)

Кам’янець-Подільський – 2026 рік

ЗМІСТ

ВСТУП……3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТ НЕЙТРАЛІТЕТУ……5

1.1 Поняття інституту нейтралітету в теорії міжнародних відносин…….....5

1.2 Місце та роль нейтралітету в сучасній архітектурі міжнародної безпеки…….12

РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ НЕЙТРАЛІТЕТУ В УМОВАХ СУЧСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН……17

2.1 Основні чинники трансформації інституту нейтралітету та вплив змін безпекового середовища на політику нейтралітету держав……17

2.2 Роль міжнародних організацій у процесі трансформації інституту нейтралітету……21

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІНСТИТУТУ НЕЙТРАЛІТЕТУ НА ПРИКЛАДІ ШВЕЦІЇ ТА ФІНЛЯНДІЇ……28

3.1 Трансформація політики нейтралітету Швеції в сучасних міжнародних відносинах……...28

3.2 Трансформація політики нейтралітету Фінляндії в сучасних міжнародних відносинах……...34

ВИСНОВКИ……..41

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……44

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Інститут нейтралітету історично був важливим елементом міжнародної безпеки, дозволяючи державам уникати участі у військових конфліктах, зберігаючи при цьому свій суверенітет та політичну незалежність. Однак сучасні геополітичні виклики, включаючи агресивну політику деяких держав та зростання гібридних та інформаційних загроз, змушують нас переглянути традиційні підходи до нейтралітету. Дослідження особливо актуальне на прикладі Швеції та Фінляндії, які десятиліттями дотримувалися політики військового неприєднання, але у відповідь на зміни в безпековому середовищі в Європі змушені трансформувати свою зовнішньополітичну стратегію.

Інститут нейтралітету стає важливим маркером того, як малі та середні держави адаптують свою політику безпеки до умов сучасних міжнародних відносин, коли традиційна ізоляція від конфліктів більше не гарантує захисту від зовнішніх загроз. Аналіз трансформації нейтралітету дозволяє оцінити гнучкість міжнародної політики, роль колективної безпеки та вплив міжнародних організацій на зміну зовнішньополітичних пріоритетів держав.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі трансформації інституту нейтралітету в сучасних міжнародних відносинах на прикладі Швеції та Фінляндії, а також у визначенні чинників, що вплинули на зміну традиційної політики нейтралітету цих держав.

Визначена мета зумовила постановку наступних **завдань:**

1. Розкрити поняття інституту нейтралітету в теорії міжнародних відносин.
2. Дослідити місце та значення нейтралітету в архітектурі міжнародної безпеки XXI століття.
3. Виявити основні чинники трансформації інституту нейтралітету.

4. Проаналізувати роль міжнародних організацій у процесі трансформації нейтралітету.

5. Розглянути конкретні особливості трансформації політики нейтралітету на прикладі Швеції та Фінляндії.

Об'єктом дослідження є інститут нейтралітету як елемент зовнішньої політики та міжнародних відносин.

Предметом дослідження виступають механізми трансформації політики нейтралітету на прикладі досвіду Швеції та Фінляндії.

Для досягнення поставленої мети та вирішення визначених завдань у бакалаврській роботі використовувалися загальнонаукові та спеціальні **методи дослідження.** За допомогою методу аналізу розкрито сутність інституту нейтралітету та його роль у міжнародних відносинах; системний підхід забезпечив розгляд нейтралітету як цілісної політичної та безпекової системи; порівняльний метод дав змогу простежити особливості політики нейтралітету у різних державах, а саме Швеції та Фінляндії; методи індукції та дедукції застосовано для узагальнення результатів та формулювання висновків.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному аналізі трансформації інституту нейтралітету, з урахуванням впливу міжнародних організацій, змін безпекового середовища та прикладів Швеції та Фінляндії.

Практичне значення отриманих результатів. Основні теоретичні положення та висновки бакалаврської роботи можуть використовуватися під час написання дипломної чи магістерської роботи, при підготовці матеріалів для науково-практичних конференцій, складання навчально-методичних матеріалів тощо.

Структура роботи. Бакалаврська робота складається з трьох розділів, шести підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 48 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІНСТИТУТ НЕЙТРАЛІТЕТУ

1.1 Поняття інституту нейтралітету в теорії міжнародних відносин

Нейтралітет у загальному значенні терміна позначає позицію держави, яка не перебуває у стані війни з воюючими сторонами та не бере участі у військових діях; у більш конкретних термінах – особливий статус держави, який передбачає сукупність прав, обов'язків та привілеїв, визначених у міжнародному праві (нейтралітет має поважатися як воюючими сторонами, так і нейтральними державами). Виникнення та розвиток інституту нейтралітету в міжнародному праві є результатом тривалого історичного процесу, протягом якого змінювався його зміст, відображаючи ставлення держав до застосування сили в міжнародних відносинах. Походження поняття «нейтралітет» пов'язане з двосторонніми договорами, згідно з якими жодна зі сторін договору не повинна надавати допомогу ворогам іншої сторони, якщо одна зі сторін бере участь у війні [7].

Слово «нейтралітет» запозичене з німецької мови. Відповідне німецьке слово Neutralität походить від латинського neuter, що означає «ні той, ні інший».

У правовій доктрині використовується таке класичне визначення нейтралітету – це правовий та політичний статус держави, яка зобов'язується не брати участі у війні між іншими державами, відмовляється від військової допомоги сторонам конфлікту, а в мирний час відмовляється від участі у військових блоках [26, с. 560].

Варто зазначити, що сьогодні поняття нейтралітету значно розширилося, а його тлумачення дещо змінилося. Якщо раніше воно використовувалося виключно у військовому сенсі, то зараз це явище розглядається в багатьох інших аспектах: економічному, політичному, екологічному тощо.

У сучасному міжнародному праві статус нейтралітету розглядається крізь призму загальних принципів, закріплених у Статуті ООН, зокрема:

– його територіальна недоторканність та цілісність;

– власні збройні сили, чисельність яких не повинна перевищувати потреб самооборони;

– право країни надавати притулок біженцям та жертвам конфліктів;

– економічна допомога з боку інших держав, якщо це не порушує принципів нейтралітету.

Міжнародно-правовою основою для встановлення нейтралітету став Основний акт Віденського конгресу 1815 року. Він встановлює норму про те, що лише внутрішній правопорядок кожної держави може забезпечити їй нейтральний статус. Цей документ закріпив інститут міжнародно-правової гарантії нейтралітету, що стало одним із основних принципів нейтралітету.

Під час Другої Гаазької конференції 1907 року було затверджено низку конвенцій, які юридично закріпили права та обов'язки нейтральних держав. Саме Гаазькі конвенції стали невід'ємною частиною міжнародного права щодо захисту нейтралітету. Вони заклали принцип набуття нейтралітету при неучасті, кодифікували набуття країнами остаточного нейтралітету [26, с. 561].

Згодом на Військово-морській конференції 1909 року, яка була продовженням Гаазької конференції, була прийнята Лондонська декларація про право морської війни. Хоча вона не була ратифікована, декларація, тим не менш, мала важливе значення для міжнародного права: по-перше, вона забезпечувала орієнтир, який можна було використовувати для оцінки дій, пов'язаних з правами нейтральних та воюючих сторін. По-друге, у 1914 році відбулися переговори щодо Лондонської декларації: Сполучені Штати намагалися забезпечити дотримання її принципів.

Однак практика нейтралітету під час Першої світової війни продемонструвала, що хоча нейтральні країни дотримувалися «прав нейтралітету», воюючі сторони регулярно обмежували їхні права як на суші, на морі, так і в повітрі. Таким чином, права останніх були значно розширені.

Після Другої світової війни, під час хвилі деколонізації, рух неприєднання набув популярності, в результаті чого з'явилося таке поняття, як «позаблоковий статус держави». Ідеї руху неприєднання вперше були згадані на Бандунзькій конференції в 1955 році та схвалені на Белградській конференції в 1961 році. Його головною метою була боротьба з імперіалізмом, колоніалізмом та боротьба за права пригноблених народів.

Однак неприєднання не можна ототожнювати з поняттям нейтралітету чи нейтралізму, оскільки головною умовою статусу неприєднання є лише заборона на участь у військових блоках. Крім того, якщо для набуття нейтралітету держава повинна отримати гарантії від інших держав (як, наприклад, нейтралітет Швейцарії був закріплений у Паризькому договорі 1815 року), визнання іншими державами не є обов'язковою умовою для набуття статусу позаблоковості [4, с. 10-12].

Сьогодні основним суб'єктом регулювання статусу нейтралітету є Генеральна Асамблея ООН. Водночас Рада Безпеки ООН, відповідно до свого Статуту, зобов'язана підтримувати та регулювати міжнародний мир і безпеку. Міжнародне право розрізняє кілька форм нейтралітету:

– військовий (евентуальний) нейтралітет: неучасть у військовому конфлікті;

– постійний нейтралітет: неучасть у будь-яких військових конфліктах, у військових блоках та союзах, діяльність яких спрямована проти інших держав: постійний нейтралітет також передбачає опір втручанню у війну, запобігання іноземному втручанню у внутрішні справи, створенню іноземних військових баз на власній території та формуванню загонів воюючих сторін, передачі техніки та

боєприпасів воюючим сторонам (у разі порушення цих правил воюючі сторони мають право розглядати територію нейтральної держави як театр воєнних дій);

– неприєднання (позаблоковість): відмова від вступу до військових союзів без будь-яких гарантій або міжнародного визнання такого статусу іншими державами [26, с. 562].

Постійний або повний нейтралітет означає такий нейтральний статус, за якого держава набуває нейтралізованої позиції на основі спеціальних угод та взятих на себе зобов'язань, що діють як у мирний, так і у воєнний час. У цьому сенсі нейтралітет вважається постійним, не має часових обмежень та є безстроковим. Держава з подібним статусом зобов'язується утримуватися від дій та ситуацій, які можуть призвести до війни, а також від участі у військових союзах.

Передумовою закріплення статусу постійного нейтралітету за державою є політико-правове визнання цього світовим співтовариством, а також гарантування його міжнародними угодами за умови, що держава бере на себе зобов'язання не застосовувати силу у відносинах з іншими країнами, за винятком оборони від агресії, та не приєднуватися до угод, які можуть втягнути її у війну [8, с. 51].

Кількість держав, які є постійно нейтральними та визнаними міжнародним співтовариством, обмежена. Наразі лише близько десятка держав у Європі вважаються нейтральними, хоча вони засуджують російську федерацію за розв'язання найбільшої війни на континенті з часів Другої світової війни та підтримують Україну політично та гуманітарно, а також приєдналися до санкцій проти російської федерації.

Під час Віденського конгресу 1815 року Швейцарія набула статусу постійно нейтральної держави. На цей час країна вже проводила політику нейтралітету, принципи якої стали основою її міжнародно-правових зобов'язань. У 1815 році Швейцарія зобов'язалася дотримуватися норм військового нейтралітету навіть у мирний час і не вживати дій, які можуть призвести до війни. Ті країни, які визнали

цей статус (зокрема Франція, Велика Британія тощо), також взяли на себе зобов'язання щодо Швейцарії [22, с. 221].

З міжнародно-правової практики випливає, що набуття статусу постійно нейтральної держави можливе лише за умови її визнання іншими країнами. Тому, як інститут права, державний нейтралітет має конститутивний характер. Наразі немає доказів отримання такого статусу виключно шляхом одностороннього рішення держави. Досі окремі держави отримували статус постійно нейтральної держави шляхом: багатостороннього визнання, тобто шляхом укладення договорів між державами, зацікавленими у збереженні країни з таким статусом (наприклад, Швейцарія); односторонніх актів визнання, що слідували за внутрішнім державним рішенням про набуття відповідного статусу (наприклад, Австрія).

Таким чином, на підставі міжнародних договорів такі європейські країни, як Швейцарія та Австрія, є постійно нейтральними. До країн, що проводять політику нейтралітету, належать Фінляндія, Швеція та Ірландія. Така політика не створює жодних міжнародно-правових наслідків. Можна погодитися, що в окремих країнах нейтралітет розглядався переважно як концепція, що визначала напрямок їхньої зовнішньої політики [22, с. 222].

Якщо говорити про нейтралітет Швейцарії та той факт, що ця країна довгий час не займала жодної сторони у війнах (тобто у військовому сенсі нейтралітету), особливо під час двох світових воєн, то слід також пам'ятати, що застосувати швейцарську модель нейтралітету до будь-якої іншої країни в будь-якому сенсі практично неможливо, адже історія «товариства присяги», саме так Швейцарія називається німецькою – Eidgenossenschaft – і ця частина її назви зазвичай перекладається як «конфедерація» іншими мовами, є унікальною. Окрім часто обговорюваної теми про те, що Швейцарія досить мілітаризована (всі чоловіки проходять військову підготовку, мають вдома якийсь вид зброї тощо), наведемо такі приклади з її історії: вважається, що після битви при Маріньяно 1515 року тодішня Швейцарія відмовилася від територіальної експансії та зайняла нейтральну

позицію, але слід враховувати, що в 1798 році наполеонівська Франція окупувала Швейцарію, створила там свою маріонеткову державу (Гельветицьку республіку), анексувала частину території (Женева, Мюльхаузен – або Мюлуз французькою), а під час наполеонівських війн її окупували австрійці та росіяни. Віденський конгрес 1815 року підтвердив незалежність Швейцарії та визнав її нейтральний статус, а також в результаті цього конгресу були сформовані остаточні кордони цієї країни, до яких увійшли Женева, кантони Вале та Невшатель. Вважається, що останніми бойовими діями, в яких брали участь швейцарські найманці, була облога Гаети під час війни між Сардинським королівством та Королівством обох Сицилій, яка тривала з листопада 1860 року до середини лютого 1861 року [31, с. 100].

Форми нейтралітету європейських країн розглянуті в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1 Форми нейтралітету європейських країн [23]

Країна	**Форма нейтралітету**	**Власне визначення політики безпеки**	**Дата і засіб введення**
Австрія	Добровільний, постійний	Постійний нейтралітет	1955 рік, визнане проголошення на рівні конституційного закону
Ірландія	Традиційний	Воєнний нейтралітет	1938 рік, самопроголошення
Фінляндія	Нейтралізм	Неприєднання	1948 рік, міжнародний договір
Швейцарія	Добровільний, постійний	Постійний нейтралітет	1815 рік, юридично визнане проголошення
Швеція	Традиційний	Неприєднання у мирний час, щоб бути нейтральною у разі війни	1905 рік, самопроголошення

Аналіз форм нейтралітету європейських держав, наведений у таблиці, свідчить про відсутність єдиного універсального підходу до реалізації цієї політики. Зокрема, можна простежити різницю між юридично закріпленим постійним нейтралітетом (як у Швейцарії та Австрії) та політично проголошеним нейтралітетом або політикою неприєднання (як у Швеції, Фінляндії та Ірландії). У першому випадку нейтралітет має чітку міжнародно-правову базу та гарантії з боку інших держав, тоді як у другому він виступає переважно як елемент

зовнішньополітичної стратегії без обов'язкового міжнародного визнання. Крім того, відмінності спостерігаються також у способах набуття нейтрального статусу – від міжнародно-правових угод до одностороннього декларування. Це підтверджує, що інститут нейтралітету є гнучким та адаптивним, а його конкретна форма залежить від історичних, політичних та безпекових умов розвитку держави.

У теорії міжнародних відносин інститут нейтралітету трактується по-різному в рамках основних парадигм – реалізму, лібералізму та конструктивізму, що дозволяє глибше зрозуміти його природу та функції.

З позиції реалізму, нейтралітет розглядається як раціональний інструмент забезпечення національної безпеки в умовах анархічної міжнародної системи, де держави діють, виходячи з власних інтересів та прагнення до виживання. У цьому контексті нейтралітет є способом уникнути участі в конфліктах між великими державами та мінімізувати загрози.

На противагу цьому, лібералізм тлумачить нейтралітет крізь призму міжнародного співробітництва та інституційної взаємодії, наголошуючи на тому, що нейтральні держави можуть активно брати участь у міжнародних організаціях, сприяти миротворчим процесам та підтримувати колективну безпеку, не вступаючи формально до військових союзів.

У свою чергу, конструктивізм зосереджується на нематеріальних факторах – ідентичності, нормах та цінностях, розглядаючи нейтралітет як соціально сконструйовану практику, що формується під впливом історичного досвіду та політичної культури держави. У такому підході нейтралітет може виступати як компонент національної ідентичності та елемент міжнародного іміджу [25, с. 132].

Таким чином, поєднання різних теоретичних підходів дозволяє розглядати нейтралітет не лише як правовий статус, а й як багатовимірний інститут, що поєднує безпекові, політичні та ідеологічні аспекти.

Отже, інститут нейтралітету є важливим елементом системи міжнародних відносин, що сформувався в результаті еволюції міжнародного права та практики

міждержавної взаємодії. Його сутність полягає в поєднанні юридично закріпленого статусу держави з відповідною моделлю зовнішньополітичної поведінки, спрямованої на уникнення участі у збройних конфліктах.

1.2 Місце та роль нейтралітету в сучасній архітектурі міжнародної безпеки

У всі часи поняття «міжнародна безпека» було невід'ємною частиною міжнародного дискурсу через відсутність його єдиного визначення та тлумачення. Лише наприкінці XX століття були розроблені комплексні дослідження проблем безпеки, засновані на систематизації існуючих дисциплінарних підходів до визначення безпеки та формуванні її міждисциплінарного тлумачення. Людство прийшло до розуміння того, що міжнародна безпека займає значне місце у світовій політиці та може бути забезпечена не лише військовими, а й політичними, дипломатичними та правовими засобами. Адже змінюється характер глобальних проблем, які виникають перед суспільством, зокрема екологічних, продовольчих, енергетичних, сировинних проблем тощо. Це дає нам підтвердження того, що успіх кожної окремої держави у вирішенні таких глобальних проблем та забезпеченні міжнародної безпеки полягає у спільних зусиллях усієї міжнародної спільноти [19, с. 37].

Загалом, розуміння терміна «міжнародна безпека» зводиться до безпеки такого об'єкта, як держава, група держав, союз держав, що підтверджується положеннями міжнародно-правових актів, а також доктриною міжнародного права. Однак, сучасний погляд на цю концепцію знаменує собою її еволюцію від класичного розуміння, зосередженого переважно на захисті національних інтересів, до ширшого та глобального підходу. Сучасна міжнародна безпека враховує не лише безпеку держав, а й інших суб'єктів міжнародного права, таких як міжнародні організації, недержавні суб'єкти та навіть окремі особи. Це визначається не лише національними інтересами, а й потребами світової спільноти, яка стикається з

транснаціональними викликами, такими як пандемії, зміна клімату та кіберзагрози. Сучасна парадигма міжнародної безпеки вимагає розгляду широкого кола питань, включаючи не лише військові аспекти, а й економічні, екологічні та соціальні. Важливо також враховувати вплив глобальних процесів на безпеку окремих осіб та громад, розглядаючи питання, пов'язані з правами людини, розбудовою демократії та розвитком міжнародних інституцій.

Основним компонентом у сфері забезпечення міжнародної безпеки є співпраця держав одна з одною з метою підтримки миру та безпеки, а також зниження міжнародної напруженості та зміцнення міжнародного правопорядку. Але для зміцнення міжнародного правопорядку, між державами в процесі їхнього спілкування одна з одною, має бути високий рівень довіри між ними, гарантія безпеки кожної окремої держави, і водночас будь-які його порушення мають бути виключені [13, с. 682].

У цьому контексті нейтралітет є важливим елементом системи міжнародної безпеки, оскільки він забезпечує альтернативний підхід до забезпечення стабільності поза межами військово-політичних союзів. На відміну від моделей колективної оборони, нейтралітет базується на самостійній відповідальності держави за власну безпеку та утриманні від участі у збройних конфліктах. Це дозволяє нейтральним країнам зберігати стратегічну автономію, водночас сприяючи зниженню рівня напруженості в міжнародних відносинах.

Нейтралітет традиційно вважається важливим стабілізуючим фактором у міжнародній системі, оскільки він сприяє зменшенню конфліктності та обмеженню ескалації міждержавних протистоянь. Держави, які дотримуються політики нейтралітету, утримуються від участі у військових союзах та збройних конфліктах, що дозволяє знизити рівень напруженості в міжнародному середовищі. Як зазначає Стівен М. Волт, баланс сил та стримування відіграють ключову роль у підтримці стабільності, і нейтральні держави можуть опосередковано сприяти цьому процесу, не вступаючи в блокове протистояння. Таким чином, нейтралітет може виступати

механізмом підтримки стратегічного балансу та створення умов для дипломатичного вирішення конфліктів [41].

Водночас нейтралітет виступає своєрідним «буфером» між військово-політичними блоками, зменшуючи ризик прямого зіткнення між ними. Це було особливо очевидно під час Холодної війни, коли нейтральні європейські держави розташовувалися між сферами впливу НАТО та Варшавського договору. У дослідженні Раймо Вяйрінена наголошується, що нейтральні держави відігравали важливу роль у зменшенні конфронтації між блоками та сприяли підтримці стабільності в Європі. Таким чином, нейтралітет історично виступав як просторовий та політичний бар'єр, що обмежував поширення конфліктів між великими державами [40].

Однак у постбіполярний період роль нейтралітету зазнала значних змін у зв'язку з трансформацією характеру загроз міжнародній безпеці. Зокрема, поширення гібридних конфліктів, кіберзагроз та зростання регіональної нестабільності поставили під сумнів ефективність класичного нейтралітету як гарантії безпеки. Особливо помітним каталізатором цих змін стало вторгнення росії в Україну у 2022 році, яке суттєво змінило безпекову ситуацію в Європі та змусило низку держав переглянути свої традиційні підходи до нейтралітету.

Після закінчення Холодної війни дослідники зосередилися на можливості участі нейтральних держав у міжнародному миротворчому процесі, участі в системах колективної безпеки та реалізації ідей responsibility to protect ra human security.

Європейський Союз за своєю природою не є інституцією, основною функцією якої є підтримка системи безпеки в регіоні. Тим не менш, безпековий аспект співпраці між державами-членами постійно посилюється, особливо в контексті Спільної політики безпеки та оборони. Водночас, досі угоди в рамках ЄС не містять прямих положень, які б регулювали дії організації в умовах відкритого військового протистояння, що, своєю чергою, свідчить про те, що Союз не обмежує право

використовувати політику нейтралітету, але певною мірою потрапляє під її вплив у контексті формування інституціоналізованої системи безпеки ЄС [15, с. 113].

Нейтралітет у міжнародному праві вважається особливим правовим статусом держави, яка добровільно зобов'язується не вступати у військові союзи, уникати участі у збройних конфліктах та виступати посередником у вирішенні спорів. Така політика базується на принципах суверенної рівності, невтручання, мирного співіснування та добросусідства. Історично нейтралітет використовувався для запобігання поширенню війни, захисту цивільного населення та створення платформ для дипломатії. ООН наголошує, що нейтралітет може відігравати конструктивну роль у сучасному світі, який стикається з масштабними викликами – від гібридних загроз та міжнародного тероризму до гуманітарних криз та порушень міжнародного права. Держави з нейтральним статусом часто виступають платформами для переговорів, гуманітарних операцій та діалогу між конфліктуючими сторонами. Водночас політика нейтралітету не означає пасивність. Навпаки, такі держави активно беруть участь у миротворчих ініціативах, сприяють повазі до прав людини, підтримують глобальні гуманітарні програми та допомагають розбудовувати мирні інституції. Нейтральні країни, як правило, мають розвинену дипломатичну службу, що дозволяє їм бути впливовими учасниками міжнародного врегулювання [16].

Однією з ключових проблем сучасних міжнародних відносин є суперечність між принципами колективної безпеки та політикою нейтралітету. Концепція колективної безпеки передбачає об'єднання держав для спільної відповіді на загрози, що найчіткіше реалізується в діяльності НАТО, де напад на одну державу вважається нападом на всі. На противагу цьому, нейтралітет базується на відмові від участі у військових союзах та зобов'язанні не втручатися у збройні конфлікти. Ця різниця створює фундаментальну дилему: в умовах зростання загроз держави змушені вибирати між збереженням нейтрального статусу та приєднанням до колективних систем оборони. Як зазначає Гленн Х. Снайдер, союзні зобов'язання

підвищують рівень безпеки держав, але водночас обмежують їхню стратегічну автономію, що прямо суперечить логіці нейтралітету [36].

Особливо показовими в цьому контексті є приклади трансформації політики нейтралітету в європейських державах, які тривалий час дотримувалися позаблокового статусу. Зокрема, Швеція та Фінляндія демонструють еволюцію від традиційного нейтралітету до активної участі в системах колективної безпеки. Їхній досвід свідчить про глибокі зміни у сприйнятті нейтралітету як інструменту забезпечення національної та регіональної безпеки.

У сучасних умовах це протиріччя лише посилюється, що свідчить про поступову трансформацію класичного розуміння нейтралітету. Зростання кількості асиметричних та гібридних загроз змушують навіть традиційно нейтральні держави переглянути свою політику безпеки. Дослідники зазначають, що сучасний нейтралітет все частіше поєднується з активною співпрацею у сфері безпеки, участю в міжнародних місіях та партнерством з військовими альянсами. Зокрема, згідно з висновками Стокгольмського міжнародного інституту дослідження проблем миру, нейтральні європейські країни значно поглибили свою взаємодію з оборонними структурами, що свідчить про відхід від класичної моделі нейтралітету. Таким чином, нейтралітет не зникає повністю, а втрачає свою традиційну форму, трансформуючись у більш гнучку та адаптивну політику [38].

Зростання ролі механізмів колективної безпеки, зокрема в рамках НАТО та Європейського Союзу, а також вплив нових викликів безпеці, призводять до поступового відходу від класичної моделі нейтралітету. Суперечність між нейтралітетом і колективною безпекою стає все більш очевидною, що спонукає держави адаптувати свої стратегії безпеки.

Таким чином, нейтралітет не зникає як феномен міжнародних відносин, а трансформується в більш гнучку та адаптивну форму, що поєднує елементи традиційної політики з активною участю в міжнародному співробітництві у сфері безпеки.

РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЯ ІНСТИТУТУ НЕЙТРАЛІТЕТУ В УМОВАХ СУЧСНИХ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

2.1 Основні чинники трансформації інституту нейтралітету та вплив змін безпекового середовища на політику нейтралітету держав

Сучасний етап трансформації інституту нейтралітету значною мірою визначається процесами глобалізації. Перш за все, на еволюцію нейтралітету впливають такі процеси, як транснаціоналізація світової економіки, гомогенізація та універсалізація світу, «розмивання» національних кордонів, зменшення ролі та зміна функцій національних держав, перерозподіл влади з національного на глобальний рівень, а також поява нових суб'єктів влади, таких як міжнародні регулюючі органи.

Класичний нейтралітет передбачає як невтручання в будь-які міжнародні конфлікти, так і неприпустимість зобов'язань щодо спільних дій. У біполярній системі пріоритетом міжнародної діяльності нейтральних країн було підтвердження відсутності ворожих намірів.

Геополітичні зрушення, що відбулися наприкінці 80-х – початку 90-х років XX століття, поглиблення процесу глобалізації разом зі зростанням привабливості ідеї економічного, соціального та політичного об'єднання Європи спричинили серйозну трансформацію концепції нейтралітету. Протягом останніх двох десятиліть нейтральні держави все більше залучаються до справ світового співтовариства [26, с. 562].

Оскільки на сучасному етапі розвитку міжнародного права дотримання постійного нейтралітету фактично означає виконання положень Статуту ООН, перед цим інститутом відкриваються нові перспективи, і він може набути додаткових характеристик.

У сучасних умовах постійно нейтральні держави здатні відігравати значну роль у мирному вирішенні конфліктів та створенні атмосфери міжнародної довіри. Спостерігається тенденція до активної участі таких країн у міжнародній діяльності, зокрема у сфері гуманітарної допомоги та захисту прав людини.

Розміщення штаб-квартир міжнародних організацій на території постійно нейтральних держав стало поширеною практикою. Так, у Відні розташовані офіси IAEA, UNIDO, секретаріат ОБСЄ, а в Женеві – європейська штаб-квартира ООН.. Збройні сили Австрії брали участь у миротворчих операціях ООН у Лівані (UNFIL), на Кіпрі (UNFICYP), у Західній Сахарі (MINURSO), а також в операціях ЄС у Конго (EUSEC) та операціях НАТО в Косово (KFOR) [22, с. 223].

Глобалізація, як і міжнародне право загалом, ставить виклик інституту постійного нейтралітету, особливо в його проявах, пов’язаних з науково-технічним прогресом, що охоплює весь світ, детериторіалізацією та появою нових загроз міжнародній безпеці. Інтеграційні процеси та зростання впливу недержавних акторів (глобальних корпорацій) послаблюють національний суверенітет і зменшують здатність держав з таким статусом самостійно формувати власну зовнішню політику [37].

На сучасному переломному етапі розвитку інституту постійного нейтралітету його збереження вимагає, щоб ця практика залишалася загальновизнаною та супроводжувалася opinio iuris. Досі існує теза, висловлена П. ДеСтефано у 1977 році, що міжнародне право перебуває в стані in transitu, тобто в процесі переходу від початкового до більш розвиненого рівня як зі структурної, так і з моральної точки зору [32, с. 17]. Таким чином, постійний нейтралітет не зник з міжнародної практики, хоча його зміст і сутність поступово стають скоріше політичними, ніж правовими. Його зміцнення та модернізація можуть стати позитивним фактором розвитку мирних міжнародних відносин.

Сучасна трансформація інституту нейтралітету зумовлена комплексом глобальних та регіональних факторів, що формуються під впливом змін у

міжнародній безпеці та інтеграційних процесах. Класичний нейтралітет передбачав політику невтручання у збройні конфлікти та відмову від участі у військових союзах. У біполярній системі XX століття він забезпечував державам стабільність та безпеку, дозволяючи їм уникати прямої участі у протистоянні великих військово-політичних блоків [39, с. 51-56].

У сучасному постбіполярному середовищі структура загроз значно ускладнилася. До традиційних військових викликів додалися асиметричні загрози: міжнародний тероризм, кібератаки, гібридні конфлікти та інформаційні війни. Такі виклики демонструють, що класичний нейтралітет, заснований на невтручанні, не завжди здатний гарантувати ефективний захист національних інтересів [35, с. 57-67].

Особливе значення має трансформація політики автономного оборонного забезпечення. Сучасні конфлікти характеризуються високою технологічною складністю, швидкою ескалацією та багатовимірністю, що ускладнює можливість стримування загроз виключно на національному рівні. У зв’язку з цим держави все більше орієнтуються на участь у системах колективної безпеки, таких як НАТО, та в міжнародних миротворчих операціях під егідою ООН [3, с. 7-12; 14, с. 23-31]. Це призводить до поступового зниження класичної ролі нейтралітету та формує нові моделі адаптивного нейтралітету, що поєднують невтручання з вибірковою участю в міжнародній безпековій взаємодії [14, с. 23-31].

Зростання регіональної взаємозалежності держав також спричиняє трансформацію нейтралітету. У Європейському Союзі інтеграційні процеси та формування спільної політики безпеки обмежують можливості для підтримки класичної нейтральної позиції. Участь у спільних оборонних програмах, військових навчаннях та координації політики держав-членів ЄС вимагає адаптації нейтралітету до нових регіональних реалій [20, с. 3-10].

Крім того, навіть нейтральні держави активно беруть участь у партнерських програмах НАТО, миротворчих операціях та спільних навчаннях, що формує новий

тип «активного нейтралітету». Це свідчить про перехід від політики ізоляції до політики вибіркової участі в міжнародних механізмах безпеки, зберігаючи при цьому суверенітет [3, с. 7-12].

Регіональні комплекси безпеки все більше визначають стратегії нейтралітету. Зміни в балансі сил, посилення військової активності та збільшення витрат на оборону в Європі створюють умови, за яких нейтралітет набуває рис адаптивної стратегії, здатної реагувати на конкретні регіональні загрози. Таким чином, сучасний нейтралітет стає гнучкою моделлю, що поєднує традиційні принципи невтручання з активною участю в системах колективної безпеки.

В результаті трансформація інституту нейтралітету визначається як поєднання глобальних факторів безпеки та регіональних процесів. Класична модель поступово змінюється на адаптивну політику, яка відповідає новим викликам міжнародної та регіональної безпеки, зберігаючи основні принципи нейтралітету, але інтегруючи механізми колективної оборони та міжнародного співробітництва.

У сучасних умовах нейтральні держави перебувають у постійній динаміці між збереженням традиційного нейтралітету та необхідністю інтеграції в системи колективної безпеки. Трансформація інституту нейтралітету не призвела до його зникнення, а лише змінила його зміст та форми застосування. Сьогодні нейтральні країни, зберігаючи принцип невтручання у прямі військові конфлікти, активно використовують дипломатичні, економічні та безпекові механізми для захисту власних національних інтересів.

Головним наслідком сучасної трансформації є те, що нейтралітет перестав бути статичною політикою ізоляції. Нейтральні держави все частіше беруть участь у міжнародних навчаннях, миротворчих операціях, партнерських програмах оборонних організацій та розвитку регіональних безпекових альянсів. Це дозволяє їм підтримувати безпеку, не вступаючи формально до військових блоків, одночасно підтримуючи принцип незалежності та невтручання.

Сучасний нейтралітет можна охарактеризувати як адаптивну стратегію, що поєднує класичні принципи невтручання з елементами активної взаємодії у сфері безпеки. Такий підхід дозволяє державам збалансувати необхідність збереження суверенітету та необхідність реагування на глобальні та регіональні загрози, залишаючись при цьому суб'єктами незалежної політики безпеки.

Таким чином, нейтралітет сьогодні не зник і не став застарілою категорією міжнародних відносин. Він трансформувавя в гнучку, багаторівневу стратегію безпеки, яка здатна одночасно підтримувати принципи невтручання, інтегруватися в міжнародні та регіональні структури безпеки та реагувати на сучасні виклики глобальній та регіональній безпеці. Ця трансформація демонструє, що нейтралітет залишається актуальним інструментом державної політики навіть у складних та нестабільних умовах сучасних міжнародних відносин.

Сучасний нейтралітет трансформується не лише через участь у миротворчих операціях чи партнерських програмах, а й через вибіркову інтеграцію в міжнародні механізми безпеки. Це означає, що нейтральна держава визначає, в яких сферах і за яких умов вона співпрацює з іншими країнами чи організаціями, зберігаючи при цьому суверенітет і незалежність у ключових питаннях безпеки. Такий підхід дозволяє адаптувати політику нейтралітету до конкретних глобальних та регіональних викликів, обираючи, коли брати участь у колективній діяльності, а коли залишатися осторонь. В результаті нейтралітет перестає бути статичною позицією ізоляції та стає гнучкою, багаторівневою стратегією, яка поєднує класичні принципи невтручання з активним вибором форм взаємодії, що відповідають національним інтересам та сучасним загрозам міжнародній безпеці.

2.2 Роль міжнародних організацій у процесі трансформації інституту нейтралітету

Глобалізація, змінивши парадигму безпеки, радикально вплинула на ієрархію взаємодії між міжнародною, регіональною та національною безпекою, і гостро

порушила питання пошуку як нових моделей безпеки на всіх рівнях, так і шляхів трансформації існуючих інститутів безпеки, зазвичай заснованих на принципах колективної безпеки або політиці нейтралітету.

Сьогодні політика національної безпеки тісно пов'язана зі стратегією сталого демократичного розвитку та є її невід'ємною частиною та водночас умовою її реалізації. Водночас система національної безпеки окремих країн по суті є цеглиною в будівлі міжнародної системи безпеки. У XXI столітті неможливо будувати свою національну безпеку в замкнутому вигляді або за рахунок іншої держави чи міжнародної безпеки. Все це, в нових умовах, порушило питання про радикальну зміну підходів до забезпечення безпеки на всіх рівнях, у тому числі на національному, пошук і розробку нової методології забезпечення політики національної безпеки, створення нових моделей безпеки, адекватних характеру загроз сучасної епохи [11, с. 29].

Сучасні загрози безпеці, такі як кібератаки, гібридні війни, тероризм та пандемії, ставлять нові виклики перед нейтральними державами. Традиційний підхід до нейтралітету, який передбачає лише відмову від участі у збройних конфліктах, стає недостатнім. Для підтримки своєї безпеки нейтральні держави все частіше залучаються до міжнародного співробітництва у сфері обміну розвідувальними даними, участі в цивільних миротворчих операціях та боротьби з транснаціональними загрозами, не порушуючи основного принципу нейтралітету.

Міжнародні організації, що об'єднують країни з різних куточків світу для спільного вирішення глобальних викликів, зараз є невід'ємною частиною сучасного суспільства. Загалом, міжнародна організація – це установа, що об'єднує учасників з різних держав, метою якої є виконання міжнародних завдань та діяльності. Такі організації можуть включати як державні структури, так і недержавні суб'єкти, що зосереджують свою роботу на вирішенні глобальних проблем, зміцненні міжнародного співробітництва та реалізації спільних проектів. Міжнародні організації класифікуються за різними критеріями. Зокрема, вони можуть бути

формалізованими або неформальними; відкритими та закритими; глобальними, міжрегіональними та регіональними; універсальними та спеціалізованими, а також міжурядовими та неурядовими.

Міждержавні утворення створюються державами через їхніх уповноважених представників, тоді як неурядові організації створюються приватними особами та не пов'язані з державними структурами. Міждержавні організації створюються на основі офіційних угод між урядами держав. У випадку, коли така угода укладається лише між двома країнами, вона називається двосторонньою або білатеральною, і вона ще не утворює повноцінної організації в традиційному розумінні. На противагу цьому, багатосторонні угоди мають інституційний характер, що призводить до формування організації як частини міжнародних відносин [17, с. 14].

На практиці нейтралітет трансформується через гнучкі механізми міжнародних організацій. Так, в ООН нейтральні держави можуть утримуватися від участі у військових операціях, виконуючи при цьому гуманітарні місії, спостережливі або консультативні функції. В ЄС, як уже зазначалося, рішення Військової ради приймаються кваліфікованою більшістю, що дозволяє нейтральним країнам утримуватися від участі у спільних місіях. Таким чином, міжнародні організації забезпечують правову та організаційну базу, яка дозволяє нейтральним державам брати участь у забезпеченні глобальної безпеки, не порушуючи свого статусу.

Міжнародні організації мають важливе значення в сучасному світі як інституції, що відіграють провідну роль у підтримці світового порядку, забезпеченні міжнародної безпеки та створенні умов для сталого та гармонійного розвитку людства. Вони беруть активну участь у вирішенні конфліктів, захищають права та свободи людини, координують гуманітарну допомогу в кризових ситуаціях, а також сприяють розвитку наукового потенціалу, технологічного прогресу, освітніх систем та збереженню культурної спадщини. Завдяки широкому спектру діяльності міжнародні організації є ключовими суб'єктами глобальної

співпраці, об’єднуючи зусилля різних країн для досягнення спільних цілей та подолання викликів сучасності [2, с. 243].

Розвиток сучасного суспільства та міжнародних відносин характеризується посиленням інтеграційних процесів, взаємодії та співпраці між державами в різних сферах, зокрема в економічній та військово-політичній сферах. Різні завдання, що стоять перед державами на сучасному етапі розвитку (наприклад, такі як забезпечення регіональної та міжнародної безпеки, боротьба з тероризмом), не можуть бути вирішені державами самостійно та потребують консолідації зусиль, зокрема в рамках міжнародних організацій, з огляду на це постійно нейтральні держави готові нехтувати зобов’язаннями, що випливають з такого статусу, заради забезпечення своєї безпеки, соціально-економічного розвитку тощо.

Такий стан справ свідчить про необхідність подальшого розвитку та трансформації статусу постійного нейтралітету та самої концепції нейтралітету до сучасних міжнародних реалій, у зв’язку з чим особливого значення набуває питання членства постійно нейтральних держав у різних міжнародних організаціях. Тому виникає необхідність розгляду питань, пов’язаних з членством постійно нейтральних держав в ООН, як універсальній міжнародній організації, головним завданням якої є підтримка міжнародного миру та безпеки, та ЄС, з огляду на те, що ця організація сьогодні є найбільш розвиненою інтеграційною структурою [30, с. 46].

Під час створення ООН панувала думка, що нейтралітет несумісний з членством в організації. СРСР, Велика Британія та США вирішили підтримати прохання про прийняття до ООН тих держав, які залишалися нейтральними під час війни, якщо такі держави відповідають умовам пункту 1 статті 4 Статуту ООН.

Це рішення можна було б вважати визнанням сумісності статусу нейтралітету з членством в ООН, якби не посилання на пункт 1 статті 4 Статуту ООН, який передбачає, що членство в ООН відкрите для всіх інших миролюбних держав, які беруть на себе зобов’язання, що містяться в Статуті ООН, і які, на думку організації,

здатні та бажають виконувати ці зобов'язання. Така умова залишала питання сумісності статусу нейтралітету та членства в ООН неоднозначним, оскільки сама організація вирішувала в кожному випадку питання про можливість прийняття нейтральних держав до ООН.

Членство постійно нейтральних держав в Організації Об'єднаних Націй демонструє складну взаємодію між принципами нейтралітету та вимогами міжнародної колективної безпеки. Хоча теоретично статус постійного нейтралітету передбачає відмову від участі у збройних конфліктах та уникнення надання будь-якої військової чи непрямої допомоги державам-агресорам, членство в ООН покладає на держави-члени зобов'язання виконувати рішення Ради Безпеки, включаючи застосування військових та економічних санкцій. Це створює правову напруженість, оскільки, згідно зі статтею 103 Статуту ООН, зобов'язання за Статутом мають перевагу над іншими міжнародними угодами, і тому нейтральна держава не може посилатися на свій статус у разі вимоги участі в санкціях. Практика показує, що такі держави, як Австрія, Швейцарія, Мальта, Лаос та Камбоджа, успішно поєднують нейтралітет з членством у ООН, але фактична сумісність обмежена: участь у військових санкціях або надання території для військових операцій розглядається як порушення нейтрального статусу [30, с. 47].

У випадку Європейського Союзу статус постійного нейтралітету більш сумісний з членством. Договори ЄС передбачають механізми, що дозволяють державам-членам утримуватися від участі у військових чи цивільних операціях, що суперечать їхньому нейтральному статусу. Зокрема, рішення Ради ЄС, що мають військові наслідки, приймаються кваліфікованою більшістю, а участь у спільних місіях та політичних заходах здійснюється за добровільною згодою держави-члена. Крім того, ЄС враховує статус нейтральних держав під час участі в діяльності Ради Безпеки ООН, що зменшує ймовірність їхньої участі у військових операціях. Водночас зростання військово-стратегічної інтеграції в ЄС може в майбутньому

створювати ризики для нейтральних держав, що вимагає постійного правового та політичного балансування [30, с. 51-52].

Окрім універсальних та регіональних міжнародних організацій, важливу роль у системі міжнародної безпеки відіграють інституції з більш специфічними функціями. Наприклад, Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) активно працює над запобіганням конфліктам, сприяє контролю над озброєннями, моніторингу виборів та захисту прав людини, впроваджуючи «комплексний» підхід до безпеки, який враховує політичні, економічні та гуманітарні аспекти регіональної стабільності. Це робить ОБСЄ важливою платформою для співпраці між нейтральними та ненейтральними державами у вирішенні кризових ситуацій та зміцненні довіри між сторонами.

Окрім превентивної діяльності, ОБСЄ також активно займається моніторингом дотримання прав людини та демократичних стандартів у державах-учасницях. Для нейтральних держав це платформа для участі в миротворчих та гуманітарних ініціативах без порушення принципу нейтралітету. Крім того, ОБСЄ сприяє зміцненню довіри між державами через спільні навчання, обмін інформацією та оцінку ризиків конфліктів, що дозволяє нейтральним державам брати участь у процесах колективної безпеки на добровільній та ненасильницькій основі. Завдяки такому «комплексному підходу» до безпеки, який охоплює політичні, економічні та гуманітарні аспекти, ОБСЄ є важливим інструментом адаптації інституту нейтралітету до сучасних міжнародних викликів [28].

Окрему роль у підтримці глобальної безпеки відіграє Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ), яке спрямоване на забезпечення миру та безпеки в галузі ядерної енергетики за допомогою системи контрольних заходів, що гарантують використання ядерних матеріалів лише в мирних цілях і не сприяють зростанню ядерної загрози. Таким чином, спеціалізовані організації створюють додаткові рамки для міжнародного співробітництва з питань безпеки, що доповнюють загальні механізми ООН та регіональних блоків.

Для нейтральних держав участь у МАГАТЕ надає можливість брати участь у глобальних процесах безпеки у високотехнологічній та стратегічно важливій сфері, не порушуючи свого нейтрального статусу. За допомогою механізмів інспекції, сертифікації та технічного співробітництва МАГАТЕ забезпечує нейтральним державам правову та організаційну основу для участі в міжнародних ядерних проектах, сприяє розвитку наукового та енергетичного потенціалу та забезпечує внесок у колективну безпеку без військових ризиків. Таким чином, спеціалізовані міжнародні організації, такі як МАГАТЕ, доповнюють універсальні та регіональні механізми безпеки, створюючи додаткові інструменти для трансформації інституту нейтралітету [33].

Водночас, трансформація нейтралітету вимагає постійного правового та політичного балансування. Членство в міжнародних організаціях, особливо в контексті зростаючої військово-стратегічної інтеграції, може поставити нейтральні держави в конфлікт між власним статусом та колективними зобов'язаннями. Тому підтримка нейтралітету вимагає чітких процедур, що регулюють участь у місіях, санкціях чи міжнародних операціях, а також активного дипломатичного врегулювання таких питань на рівні організацій та двосторонніх угод. Трансформація нейтралітету також сприяє гнучкій колективній безпеці, оскільки нейтральні держави можуть брати участь у миротворчих операціях та гуманітарних місіях, не порушуючи свого статусу.

Таким чином, хоча постійний нейтралітет формально стикається з обмеженнями при вступі до міжнародних організацій, на практиці його можна зберегти за допомогою правових механізмів та гнучкого підходу з боку організацій, що підтверджує трансформацію інституту нейтралітету в сучасних міжнародних відносинах.

РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІНСТИТУТУ НЕЙТРАЛІТЕТУ НА ПРИКЛАДІ ШВЕЦІЇ ТА ФІНЛЯНДІЇ

3.1 Трансформація політики нейтралітету Швеції в сучасних міжнародних відносинах

Політика активного нейтралітету має глибоке історичне коріння у Швеції, і завдяки їй країна сприймалася як важливий гравець у світі. Варто зазначити, що шведський нейтралітет має свою специфічну особливість: він ніколи не був документально оформлений і оголошувався урядом навмисно, у разі загострення міжнародної обстановки або спалаху міждержавного конфлікту. Найімовірніше, така позиція була не що інше, як спроба маневрувати між впливовішими силами в регіоні та світі, що, треба визнати, дало певні результати. Подібна тактика відображалася і під час Холодної війни, коли Швеція відігравала досить важливу роль «мосту» між двома наддержавами. Швеція займала певну нішу у світовому порядку, що існував на той час, і її роль була по-своєму унікальною [5, с. 40].

Швеція, беручи участь у численних війнах протягом попередніх століть, поступово відмовилася від своєї експансіоністської політики та перейшла до нейтралітету. У науковій літературі існують різні підходи щодо часу її формування. Згідно з першою, нейтралітет сягає 1814 року, після підписання договору з Норвегією та закінчення Наполеонівських війн, коли Карл XIV Юхан проголосив політику неприєднання до військових союзів. Інший підхід пов’язує його з 1834 роком, коли Швеція повідомила Велику Британію та росію про свій намір залишатися нейтральною у можливому конфлікті щодо Східного питання. В обох випадках ключовим було бажання забезпечити суверенітет і безпеку, зокрема на тлі зростаючого впливу росії в Балтійському регіоні та на Аландських островах.

Перший етап трансформації (1814-1907 рр.) характеризується інституціоналізацією нейтралітету. Він був закріплений у рамках Шведсько-норвезького союзу та збережений після його мирного розпаду в 1905 році, незважаючи на втрату територій та загострення міжнародної обстановки. У цей період Швеція також зміцнила свою обороноздатність. Важливого значення набуло приєднання до Гаазьких конвенцій 1907 року – «Конвенції про права та обов'язки нейтральних держав у сухопутній війні» та «... у морській війні», – які юридично закріпили статус нейтральних держав.

У наступні десятиліття, незважаючи на спокуси, офіційний Стокгольм залишався відданим нейтральній позиції. Як ключовий маркер такого ставлення варто відзначити відмову шведів приєднатися до антиросійської коаліції Великої Британії та Франції у Кримській війні, відмовившись «зводити рахунки» з імперією Романових за попередні поразки.

Другий етап (початок XX століття – 1939 р.) пов'язаний з випробуванням нейтралітету під час Першої світової війни. Усередині країни існували політичні розбіжності: ліберали та соціал-демократи підтримували нейтралітет та симпатизували Антанті, тоді як консерватори орієнтувалися на Троїстий союз. Незважаючи на тиск Німеччини та превентивні дії росії, Швеція зберігала нейтралітет, що дозволяло їй активно торгувати з обома сторонами. У 1914 році Швеція, Данія та Норвегія уклали декларацію про взаємний нейтралітет та надіслали спільну ноту воюючим державам щодо його порушення. Водночас країна частково відступила від нейтралітету: підтримала фінську Білу гвардію та в 1918 році уклала торговельну угоду з Антантою. У міжвоєнний період нейтралітет став елементом національної ідентичності, що було підтверджено заявою Конституційного комітету в 1930 році [27, с. 176].

Третій етап (1939-1945 рр.) пов'язаний з Другою світовою війною. Період Другої світової війни став важким випробуванням для шведського нейтралітету. 1 вересня 1939 року Швеція оголосила про свій нейтралітет. Незважаючи на

внутрішній та зовнішній тиск, шведське керівництво надало військову та фінансову допомогу Фінляндії, утримавшись від участі в Зимовій війні 1940 року. Однак під тиском Берліна шведи дозволили перевезення особового складу та техніки 163-ї піхотної дивізії Вермахту до кордону з Фінляндією (липень-серпень 1941 року), яка згодом брала участь у нападі на СРСР. Водночас, після зміни ходу війни, зокрема після Сталінградської битви, Швеція припинила підтримку Німеччини.

Четвертий етап – період «холодної війни». У наступні роки, незважаючи на відмову Стокгольма розірвати дипломатичні відносини з Німеччиною за рекомендаціями антигітлерівської коаліції, Швеція дозволила Великій Британії використовувати свій повітряний простір для нападу на Німеччину. Після війни нейтралітет зіткнувся з новими викликами через блокове протистояння. План створення скандинавського оборонного союзу провалився через вступ Норвегії та Данії до НАТО. У 1949 році було сформульовано принцип «неблокування в мирний час і нейтралітету у воєнний час». Ідеологічно країна залишалася близькою до Заходу, дотримувалася демократії та капіталістичних принципів, протиставляючи себе СРСР та його сателітам. Швеція активно діяла в рамках ООН, сприяючи міжнародній безпеці. Важливого значення набула інституціоналізація досліджень миру: у 1964 році було створено Стокгольмський міжнародний інститут дослідження проблем миру (SIPRI), який підкреслив роль Швеції як одного з лідерів руху за роззброєння.

П’ятий етап розпочався після закінчення холодної війни та характеризується глибокою трансформацією нейтралітету. Закінчення холодної війни принесло нові підходи до політики нейтралітету. Деякі політики пропонували відмовитися від нейтралітету та інтегруватися в західну систему безпеки. У 1990 році шведський парламент ухвалив резолюцію про підготовку до вступу до Європейського економічного співтовариства. У 1991 році уряд Карла Більдта закликав до перегляду нейтралітету, вважаючи його перешкодою для інтеграції в ЄС. Тоді сформувався термін «військове неприєднання», і класичний нейтралітет відійшов

на узбіччя політичних дискусій. Швеція продовжувала впроваджувати принципи активного нейтралітету часів холодної війни та брати участь у регіональних оборонних ініціативах ООН та ЄС [6, с. 76].

У 1995 році Швеція вступила до Європейського Союзу, а з 1994 року бере участь у програмі НАТО «Партнерство заради миру». Це дозволило їй брати участь у миротворчих операціях у Боснії (1995-2004 рр.), Косово (з 1999 року), Афганістані (2001-2014 рр.) та Лівії (2011 р.), формально залишаючись позаблоковою державою. Після ратифікації Лісабонського договору Швеція також бере участь у Спільній політиці безпеки та оборони ЄС (PESCO) [27, с. 177].

Незважаючи на активну інтеграцію, нейтралітет залишається важливим принципом зовнішньої політики. Це проявилося, зокрема, в її позиції щодо проекту «Північний потік-2»: Швеція погодилася на його будівництво відповідно до міжнародного права, але відмовилася розміщувати інфраструктуру на острові Готланд, стримуючи зростаючий вплив росії в Балтійському регіоні.

У 1994 році Швеція приєдналася до програми НАТО «Партнерство заради миру», ставши асоційованим членом Ради євроатлантичного співробітництва та беручи участь у миротворчих операціях у Боснії, Косово, Лівії та Афганістані. Після вступу до ЄС у 1995 році Швеція підтримувала Спільну політику безпеки та оборони та співпрацювала з НАТО як привілейований партнер. Термін «нейтралітет» поступово замінювався на «політику позаблоковості» та «військову неприєднаність».

На початку XXI століття Швеція продовжувала скорочувати військове фінансування та чисельність військ, переносячи акцент з національної оборони на міжнародні миротворчі операції в рамках ЄС та ООН. Згідно з Воєнною доктриною 2012 року, військові витрати скоротилися більш ніж вдвічі порівняно з часом холодної війни та становили 1,2% ВВП.

Агресія росії проти України у 2014 році стала поштовхом до зміни підходу до оборони: збільшення військових витрат, чисельності військ та повернення до

акценту на територіальній обороні. До 2020 року планувалося збільшити витрати до 1,5% ВВП, збільшити чисельність армії та модернізувати арсенал. Після масштабної агресії росії у 2022 році Швеція прискорила зміцнення оборонного потенціалу до 2% ВВП, надала Україні військову допомогу на суму понад 1 мільярд євро та розпочала переговори щодо вступу до НАТО [6, с. 77-79].

З 2008 року шведські політичні еліти були дедалі більше стурбовані безпекою країни та безпекою Північно-Балтійського регіону в цілому. Неодноразові порушення росією міжнародного права, крах європейської архітектури безпеки, недетермінований режим контролю над озброєннями та зростання напруженості між Сполученими Штатами та Європою сприяли загальній зміні безпекового клімату в регіоні. Російське втручання в Україну 2014 року стало приводом для ретельного перегляду політики безпеки Швеції, хоча насправді цей процес розпочався вже раніше, після російсько-грузинської війни 2008 року. У період з 2015 по 2020 рік територіальна оборона стала одним з головних пріоритетів для країни, в результаті чого відбулися зміни у шведських Збройних силах та зросла військова співпраця з НАТО, США та Фінляндією [12, с. 52].

Ще до початку російсько-української війни було зрозуміло, що у разі серйозного конфлікту на європейському континенті Швеція дотримуватиметься західноєвропейських орієнтацій. Його нейтралітет, якщо його буде оголошено, буде обмеженим та умовним. Оборонна політика активно почала обговорюватися у шведському суспільстві, що провокує значні публічні дебати, особливо в останні роки, враховуючи геополітичну ситуацію у світі.

Після повномасштабного вторгнення росії в Україну у 2022 році Швеція та інші нейтральні або неприєднані країни почали переглядати свій зовнішньополітичний курс. Фінляндія та Швеція спочатку обговорювали необхідність вступу до НАТО, а пізніше безпосередньо подали заявку на членство. Підтримка членства в НАТО серед шведів різко зросла: у березні 2014 року лише 31% респондентів підтримували членство, 50% були проти; у січні 2022 року 42%

були «за»; після російського вторгнення 24 лютого 2022 року 51% «за», 27% «проти»; станом на квітень 2022 року підтримка зросла до 54% [34].

11 березня уряд на чолі з прем'єр-міністром Магдаленою Андерссон оголосив про свій намір подати заявку на саміті НАТО в Мадриді наприкінці червня, заявивши, що рішення про вступ залежатиме від досягнення консенсусу в шведському парламенті. Соціал-демократична партія, традиційний прихильник нейтралітету, спочатку виступала проти цієї заявки, але зміни в громадських настроях та внутрішньопартійні дискусії змінили позицію партії.

15 травня 2022 року парламент одноголосно ухвалив рішення про вступ до НАТО. 18 травня Швеція та Фінляндія одночасно подали свої офіційні листи про вступ до Альянсу, які були вручені послом Швеції та Фінляндії Генеральному секретарю НАТО Єнсу Столтенбергу в штаб-квартирі НАТО в Брюсселі. Ці події стали критичним моментом у трансформації шведського нейтралітету, продемонструвавши стратегічне переосмислення національної безпеки у відповідь на зростання геополітичних загроз, а також зміни громадської думки щодо політики безпеки країни [12, с. 53].

Вступ Швеції до НАТО можна розглядати як частину ширшої тенденції до (оборонної) мілітаризації в Європі та Європейському Союзі. Тепер, коли війна росії проти України посилила занепокоєння щодо безпеки та порушила постачання енергоносіїв, європейські лідери зосереджені на досягненні стратегічної автономії та мобілізації колективної відповіді на російську агресію.

Швеція вже збільшила свою військову присутність на балтійському острові Готланд після розгортання росією десантних кораблів через Великий Бельт. Тепер інтеграція в колективну оборонну структуру НАТО ще більше посилить її здатність протистояти таким загрозам.

НАТО також виграє від вступу Швеції до Альянсу. Стратегічні активи Швеції включають Готланд (ключовий вузол для розгортання підкріплень у разі конфлікту); потужну оборонну промисловість, яка виробляє військову техніку

світового класу (включаючи вдосконалений винищувач Gripen); та сучасний, ефективний підводний флот [24, с. 45].

Вступ Швеції також означає, що всі скандинавські країни – Данія, Фінляндія, Ісландія, Норвегія та Швеція – тепер об'єднані під однією парасолькою безпеки, взаємно посилюючи можливості та зобов'язання НАТО на його північному та східному флангах через Балтійське море. Більше того, зміна політики Швеції може переконати інші нейтральні країни ЄС, такі як Австрія та Ірландія, також приєднатися до НАТО, що потенційно може призвести до реконфігурації безпекових альянсів у Європі.

Таким чином, трансформація нейтралітету Швеції є важливою для Європи, оскільки її вступ до НАТО зміцнює колективну безпеку на північному фланзі Альянсу, посилює стабільність у Балтійському регіоні та створює прецедент для інших нейтральних держав ЄС щодо перегляду власної політики безпеки. Це також демонструє здатність європейських країн адаптуватися до нових геополітичних загроз, включаючи російську агресію.

3.2 Трансформація політики нейтралітету Фінляндії в сучасних міжнародних відносинах

Історично становище Фінляндії у міжнародному світовому порядку можна розділити на три основні епохи: шведське правління до 1809 року, російський період до 1917 року та незалежна Фінляндія з 1917 року. Фінські племена, що жили без центральної влади, потрапили під правління Швеції в середині XII століття. Частково через шведські амбіції, а частково через політику великодержавності російської імперії, східна Фінляндія та фінське узбережжя часто ставали ареною шведсько-російських зіткнень та об'єктом російських нападів. У 1808-1809 роках, скориставшись Тільзітським договором 1807 року з Наполеоном, російський цар Олександр I завоював Фінляндію, і країна стала незалежним Великим князівством

у складі російської імперії. Йому було надано широку автономію, що призвело до розвитку фінського націоналізму протягом XIX століття. Наміри «русифікації» Фінляндії посилилися з кінця 1800-х років, включаючи присутність російських військ, рівні права для російських та фінських громадян та арешти лідерів націоналістів [29, с. 29].

Протягом першої половини XX століття Фінляндія жила в тіні російських та німецьких інтересів. Під час Першої світової війни Фінляндія, як Велике князівство російське, трималася осторонь від лінії фронту та не брала безпосередньої участі у війні. Через близькість до Петрограда вона теоретично могла стати об'єктом німецьких нападів, тому їй було надано оборонний статус, і там були розміщені російські війська. У 1917 році спалахнула громадянська війна. Інтереси великих держав вже були очевидними: протиборчі сторони підтримували більшовицькі російські революціонери та Німеччина. Зрештою, Фінляндія проголосила свою незалежність у 1917 році, скориставшись слабкістю росії після її поразки у Першій світовій війні та Російській революції 1917 року. Борці за незалежність користувалися підтримкою більшовиків у росії, які використали фінську позицію проти Тимчасового уряду. Більшовицький уряд Леніна був першим у міжнародній спільноті, хто визнав незалежність Фінляндії у 1917 році.

У міжвоєнний період зовнішня політика Фінляндії характеризувалася підозрою та ворожістю до Радянського Союзу. Хоча вона й оголосила себе нейтралітетом, вона прагнула до оборонної співпраці з державами Балтії. Таким чином, її зовнішня політика не могла задовольнити радянські проблеми безпеки. Фінсько-радянський пакт про ненапад був підписаний у 1932 році. Однак він не зміг розвіяти побоювання Фінляндії щодо радянського експансіонізму, які згодом виявилися не безпідставними. Зрештою, Фінляндія не змогла уникнути втягування у Другу світову війну [29, с. 30].

В результаті німецько-радянського пакту про ненапад (пакт Молотова-Ріббентропа) у 1939 році Фінляндія потрапила до радянської сфери впливу. Окрім

анексії держав Балтії, Радянський Союз вимагав анексії певних територій Фінляндії для посилення оборони Ленінграда від потенційного німецького вторгнення. Відмова Фінляндії від радянських територіальних претензій призвела до початку «Зимової війни» у 1939 році. Хоча війна призвела до територіальних та фінансових втрат для Фінляндії та її вступу у Другу світову війну у 1941 році, Радянська Червона Армія також зазнала важких втрат. Незважаючи на поразку та вимушене прийняття радянських умов, Фінляндія змогла зберегти свою незалежність під час війни. Закінчивши Другу світову війну з ще більшими територіальними втратами для Радянського Союзу, радянсько-фінські відносини мали бути нормалізовані в рамках Договору про дружбу, співробітництво та взаємодопомогу 1948 року [29, с. 31].

Здобуття Фінляндією нейтрального статусу дещо нагадує австрійську ситуацію. Форму фінської політики нейтралітету можна по-різному визначити для періоду холодної війни та сьогодення. Після Другої світової війни Фінляндія, як країна, яка брала участь у бойових діях на боці Німеччини, була позбавлена свободи вибору щодо режиму безпеки. Так, Паризький договір 1947 року встановив обмеження на чисельність фінських збройних сил та заборонив їй володіти певними видами озброєння. У свою чергу, Договір про дружбу, співробітництво та взаємодопомогу з СРСР 1948 року позбавив Фінляндію права вступати до військових блоків та приймати на своїй території війська, ворожі Радянському Союзу. Таким чином, Фінляндія була нейтралізована та обмежена у своїх правах на самооборону [9, с. 58].

На нашу думку, формування політики нейтралітету Фінляндії не було результатом виключно суверенного вибору держави, а значною мірою визначалося зовнішнім тиском з боку Радянського Союзу. У цьому контексті нейтралітет виступав не як класичний інструмент безпеки, а як вимушена стратегія виживання невеликої держави в умовах обмеженого суверенітету. Це заклало основу для

подальшої специфічної моделі фінського нейтралітету, яка відрізнялася від своїх західноєвропейських аналогів.

Під час холодної війни фінська політика на міжнародній арені мала назву «фінляндизація». Поняття «фінляндизація» використовується для позначення специфічної моделі зовнішньополітичної поведінки невеликої держави, яка формально зберігає суверенітет, але змушена враховувати інтереси більш могутнього сусіда у своїй внутрішній та зовнішній політиці. У випадку Фінляндії це означало свідоме обмеження критики Радянського Союзу, уникнення участі у військово-політичних союзах та проведення політики, спрямованої на запобігання конфлікту з Москвою. Таким чином, фінляндизація була не стільки добровільним нейтралітетом, скільки адаптивною стратегією забезпечення національної безпеки в умовах асиметричного співіснування з наддержавою [1, с. 27].

Після закінчення Другої світової війни Фінляндія дотримувалася політики нейтралітету, хоча це не було юридично закріплено. Крім того, цей нейтралітет був обмежений положеннями Договору про дружбу, співробітництво та взаємодопомогу, підписаного в 1948 році з СРСР. У 1992 році Фінляндія розірвала його, щоб підписати новий Договір про основи відносин з російською федерацією. У цьому документі москва та Гельсінкі погодилися не надавати свою територію для збройної агресії проти іншої сторони та не допомагати агресору військово.

З розпадом Радянського Союзу політика безпеки Фінляндії почала змінюватися, що було пов’язано з припиненням існування біполярного світу та вступом країни до Європейського Союзу. У спеціальному звіті уряду парламенту 1995 року термін «нейтралітет» зник, а зміст політики національної безпеки був закріплений у двох константах: «військове неприєднання» і «самостійна оборона».

Два роки по тому, в аналогічній доповіді, уряд прямо заявив про можливість отримання військової допомоги ззовні, якщо власних ресурсів Фінляндії виявиться недостатньо. За часів президентства соціал-демократа Мартті Ахтісаарі (1994-2000 рр.) Фінляндія почала розширювати співпрацю з НАТО, приєднавшись до програми

«Партнерство заради миру», а потім до Ради євроатлантичного співробітництва як країна-партнер. Фінська армія практично завершила перехід на всі стандарти НАТО, але Гельсінкі не поспішав подавати заявку на членство в Альянсі [21].

Слід зазначити, що відмова від використання терміна «нейтралітет» в офіційній риториці свідчила про поступову трансформацію безпекової ідентичності Фінляндії. Держава почала відходити від класичної моделі нейтралітету, замінюючи її більш гнучкою концепцією військового неприєднання, що дозволило розширити міжнародну співпрацю в галузі безпеки. Це означало фактичний перехід від політики ізоляції до політики інтеграції в західні структури безпеки без формального членства у військових альянсах.

Починаючи з середини 1990-х років, Фінляндія та Швеція активно брали участь у формуванні та реалізації спільної європейської політики безпеки, беручи участь у колективному прийнятті рішень та їх практичному втіленні. Водночас у політичному та науковому дискурсі обох країн поступово загострювалися дебати щодо доцільності подальшої інтеграції до євроатлантичних структур безпеки, зокрема, можливого членства в НАТО. Такі дискусії активізувалися після закінчення холодної війни та розпаду соціалістичного табору, але довгий час вони не мали вирішального впливу на державну політику. Це було пов’язано з тим, що значна частина населення обох країн негативно ставилася до перспективи вступу до військово-політичного союзу, вважаючи за краще дотримуватися політики військового неприєднання.

Ситуація докорінно змінилася після вторгнення росії в Україну. Повномасштабна війна стала каталізатором швидкої трансформації громадських настроїв та політичних позицій у Фінляндії та Швеції. Якщо раніше питання членства в НАТО залишалося предметом тривалих дискусій з приблизно рівним розподілом думок, то після 2022 року сформувалася стабільна громадська більшість на користь вступу до Альянсу. Це було пов’язано зі зростаючим відчуттям безпосередньої загрози з боку росії та усвідомленням неефективності попередньої

моделі безпеки в контексті порушень фундаментальних норм міжнародного права [10].

У цьому контексті трансформація політики нейтралітету Фінляндії набула якісно нового характеру. Якщо раніше зміни відбувалися поступово та еволюційно, то після повномасштабного вторгнення росії в Україну вони стали швидкими та безальтернативними. Різке погіршення безпекової ситуації фактично усунуло можливість збереження попередньої моделі військової неприєднання, що призвело до швидкого прийняття рішення про вступ до НАТО.

4 квітня 2023 року Фінляндія офіційно стала членом НАТО. Протягом першого року Фінляндія підписала багато важливих угод з Альянсом.

У грудні 2023 року Фінляндія підписала оборонну угоду зі Сполученими Штатами. Згідно з нею, американські військові можуть базуватися в країні, а Сполучені Штати також зможуть зберігати зброю на фінських складах – наприклад, ракети для винищувачів або для важких реактивних систем залпового вогню.

Фінляндія значно збільшила виробництво боєприпасів. Російське вторгнення в Україну, а потім вступ Фінляндії до НАТО, призвели до значного зростання інтересу до фінських оборонних компаній. Інвестори, які раніше уникали оборонної промисловості з етичних міркувань, тепер зацікавлені в цьому бізнесі.

Фінляндія значно збільшила кількість військових навчань з НАТО та вперше очолила одне з них. Протягом останніх 30 років країна була партнером Альянсу та координувала військові маневри з НАТО. Зараз співпраця вийшла на новий рівень: якщо у 2022 році Фінляндія брала участь у 89 навчаннях, то у 2023 році – у 103.

Після вступу Фінляндії до НАТО значно зріс попит на навчання в суворих умовах Арктики. Фінляндія стала «арктичною Спартою» НАТО, добре навченою силою, яка змістить центр ваги Альянсу на північ, – пояснювали військові експерти та чиновники виданню Foreign Policy. Суворі умови тут нагадують Спарту: багато навчань проводилися при температурі -39 °C, під час яких солдати вчилися виживати та пересуватися по снігу на лижах [18].

Таким чином, відбулася трансформація політики нейтралітету Фінляндії від вимушеної моделі, сформованої під впливом СРСР, до поступового зближення із західними структурами безпеки, зокрема НАТО. Станом на 2026 рік нейтралітет Швеція та Фінляндія остаточно трансформувався з історичної стратегії балансування у політику колективної безпеки в межах НАТО. Ця зміна означає відхід від багаторічної політики позаблоковості на користь активної участі у формуванні спільної оборонної архітектури Європи.

ВИСНОВКИ

У ході дослідження було вивчено сутність інституту нейтралітету та його трансформацію в сучасних міжнародних відносинах на прикладі Швеції та Фінляндії. Нейтралітет не є статичною категорією, а є динамічною політичною стратегією, яка формується під впливом історичних, політичних, економічних та безпекових чинників. Класична форма нейтралітету передбачає відмову від участі у військових союзах та конфліктах, але на практиці навіть нейтральні держави змушені враховувати інтереси своїх сильніших сусідів, баланс сил у регіоні та загрози з боку інших держав. Отже, нейтралітет можна розглядати не лише як юридичний статус, а як адаптивну зовнішньополітичну стратегію, яка забезпечує національну безпеку та дозволяє зберегти політичний суверенітет у складних міжнародних умовах.

Дослідження показало, що роль нейтралітету у сучасній архітектурі міжнародної безпеки значно змінилася. У класичному розумінні нейтральні держави уникали зобов’язань у сфері колективної оборони та брали участь у міжнародних відносинах обмежено. Сучасний нейтралітет передбачає гнучку взаємодію з міжнародними організаціями для підтримки стабільності та безпеки. Нейтралітет у XXI столітті вже не може існувати ізольовано від глобальної системи безпеки: держави змушені інтегруватися у спільні безпекові механізми, навіть якщо залишаються незалежними або утримуються від участі у військових альянсах.

Під час написання роботи ми дійшли висновку, що класична модель нейтралітету стає менш ефективною у умовах нових загроз, таких як гібридні війни, кібератаки та агресія інших держав, що порушують міжнародне право. На прикладі Фінляндії та Швеції було доведено, що повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну у 2022 році стало каталізатором радикальних змін у безпековій політиці: суспільство та політичні еліти швидко переосмислили ефективність

нейтралітету та його здатність захищати державу від прямих загроз. Це підтверджує висновок, що нейтралітет у сучасному світі не може залишатися пасивним інструментом, а має трансформуватися відповідно до поточних викликів та ризиків.

Було проаналізовано роль міжнародних організацій у процесі трансформації нейтралітету. Виявлено, що інтеграція у структури колективної безпеки та економічної взаємодії, зокрема через участь у програмах НАТО, ЄС та інших, формує умови для поступового відходу від класичного нейтралітету. Це дозволяє державам поєднувати збереження власного суверенітету із забезпеченням національної безпеки через доступ до колективних ресурсів, військових технологій та навчань, а також гарантій захисту від зовнішньої агресії. Встановлено, що участь у міжнародних організаціях не суперечить нейтралітету в його сучасному розумінні, а навпаки – забезпечує адаптивність та ефективність цієї політики.

На прикладі Швеції було досліджено, що нейтралітет цієї держави мав довгу історію та добровільний характер. Протягом більш ніж століття Швеція уникала участі у військових альянсах, обмежуючи свою зовнішню політику стриманістю та балансом інтересів великих держав. Після завершення холодної війни Швеція поступово змінювала політику нейтралітету, активізуючи співпрацю з НАТО та іншими безпековими структурами. Особливо важливою була трансформація після 2022 року, коли почалася війна росії проти України: відбулося прискорене рішення щодо вступу до альянсу, що свідчить про те, що класичний нейтралітет може бути замінений інтеграційними формами безпеки за умов прямої загрози.

На прикладі Фінляндії досліджувалося, що нейтралітет цієї країни був радше вимушеним явищем і формувався під тиском Радянського Союзу у феномені, відомому як «фінляндизація». Було встановлено, що цей вид нейтралітету не був добровільним, а слугував стратегічним інструментом виживання малої держави у умовах обмеженого суверенітету. Після завершення холодної війни Фінляндія поступово змінювала безпекову політику, переходячи від обмеженого нейтралітету до моделі військового неприєднання та партнерства з НАТО. Однак події 2022 року

та загроза від рф прискорили цей процес, що призвело до повного членства Фінляндії у НАТО у 2023 році. Досвід Фінляндії підтверджує, що нейтралітет є чутливим до критичних змін безпекового середовища та може трансформуватися швидко, навіть після десятиліть стабільності.

Таким чином, дослідження показало, що інститут нейтралітету у сучасних міжнародних відносинах перетворюється із статичної концепції на адаптивну стратегію зовнішньої політики. Він залишається ефективним лише за умови гнучкої інтеграції у колективні системи безпеки та готовності до трансформацій залежно від змін міжнародного середовища. Досвід Швеції та Фінляндії свідчить, що навіть країни з тривалою традицією нейтралітету можуть швидко відмовитися від нього, обираючи інтеграційні форми забезпечення національної безпеки та колективного захисту. У цьому контексті нейтралітет XXI століття слід розглядати як динамічний інструмент політики, що здатний еволюціонувати відповідно до актуальних глобальних викликів та безпекових ризиків. Отже, майбутнє інституту нейтралітету залежить від здатності держав адаптуватися до нових умов міжнародної системи, зберігаючи при цьому національні інтереси та ефективно реагуючи на зовнішні загрози.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антошкін В., Цвірова В. Трансформації концепції нейтралітету та позаблоковості європейських країн в умовах глобалізації. *Стратегічні пріоритети*. 2013. № 2 (27). С. 161-167.

2. Бабарицький О. В. Роль міжнародних організацій у сучасному світі. *Аналітично-порівняльне правознавство* : електронне наукове видання. 2025. Вип. 3. Ч. 3. С. 239-243.

3. Веремієнко С., Ющенко М. Інститут постійного нейтралітету у сучасному міжнародному праві. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2019. С. 7-12.

4. Гук С., Гош М. Нейтралітет Австрійської республіки як політика та ідентичність у контексті війни Росії проти України (2014-2024 рр.) : наукове дослідження. Київ, 2024. 81 с.

5. Герасімова Г. А., Фротвейт М. М. Безпекова політика Королівства Швеція. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса.* 2020. С. 39-44.

6. Гурак, І., Цепенда, І., & Дерев'янко, С. Відмова Швеції від нейтрального/позаблокового статусу або чому членство України в НАТО не повинно мати альтернативи. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*. 2023. №47. 73-85.

7. Денисов В. Н. Нейтралітет. *Енциклопедія Сучасної України* / ред. кол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк ; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. URL : https://esu.com.ua/article-72983 (дата звернення: 30.03.2026).

8. Дробінова І. В. Інститут постійного нейтралітету: пережиток минулого чи перспектива майбутнього? *Міжнародні читання, присвячені пам'яті професора*

Імператорського Новоросійського університету П. Є. Казанського : матеріали Міжнародної конференції, м. Одеса, 22-23 жовтня 2010 р. Одеса, 2010. С. 51-53.

9. Дирда А. О. Особливості формування нейтралітету у зовнішній політиці європейських країн. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2015. Вип.125. С. 53-66.

10. Долгов І. Що показав досвід нейтралітету Фінляндії і Швеції. 2023. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-world/3806301-so-pokazav-dosvid-nejtralitetu-finlandii-i-svecii.html (дата звернення: 07.04.2026).

11. Звєрєва В. І. Особливості формування політики нейтралітету у сучасних міжнародних відносинах: досвід країн Північної Європи : кваліфікаційна робота рівня «магістр». Спеціальність : Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. Маріуполь, 2021. 102 с.

12. Завада Я. І., Пальок Я. Е. Політика нейтралітету в Швеції у XXI столітті. *Вісник НТУУ «КПІ».* Серія : Політологія. Соціологія. Право. 2022. Вип. 3 (55). С. 48-55.

13. Ківалова Т. С., Чернявський М. В. Становлення поняття міжнародної безпеки в міжнародному праві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 680-683.

14. Коротков Д. С. Концепція нейтралітету як інструментарій міжнародних відносин: історична ретроспекція та сучасність. *Міжнародні та політичні дослідження*. 2024. № 37. С. 23-31.

15. Майдибура К. Нейтралітет в контексті Європейського комплексу безпеки. *Вісник Львівського університету.* Серія : Міжнародні відносини. 2019. Вип. 47. С. 112-118.

16. Міжнародний день нейтралітету. *Голос України*. URL: https://www.golos.com.ua/article/389218 (дата звернення: 01.04.2026).

17. Міжнародні організації : навч. посібник / За ред. Козака Ю. Г., Ковалевського В. В., Логвінової Н. С. Київ : Центр навчальної літератури, 2009. 223 с.

18. М’ясищев О., Скібіцька Ю. Рік тому колись нейтральна Фінляндія вступила в НАТО. Тепер вона б’є рекорди у виробництві зброї, а Лапландія стала новим полігоном Альянсу. Аналізуємо чужий досвід на майбутнє. 2024. URL: https://surl.li/nhwarz (дата звернення: 07.04.2026).

19. Присташ А. Наукові підходи до трактування поняття «міжнародна безпека». *Міжнародні відносини*. 2024. № 3 (20). С. 34-45.

20. Прихненко М. І. Європейська модель інтеграції: суверенітет, нейтралітет та спільна зовнішня та безпекова політика. *Збірники наукових праць професорсько-викладацького складу ДонНУ імені Василя Стуса.* 2019. С. 3-10.

21. Паливода В. Оборонна Фінляндії: Si vis pacem, para bellum. *Національний інститут стратегічних досліджень*. 2019. URL: https://niss.gov.ua/news/statti/oborona-finlyandii-si-vis-pacem-para-bellum (дата звернення: 07.04.2026).

22. Ромчук М. С. Інститут постійного нейтралітету як чинник глобальної безпеки: правові засади та трансформація. *Європейський правничий часопис.* 2025. Вип. 9. С. 219-226.

23. Рик. І. М. Міжнародно-правові аспекти та принципи інституту нейтралітету. *Міжнародне право*. Львів, 2011. URL: https://www.rusnauka.com/9_KPSN_2011/Pravo/13_84345.doc.htm (дата звернення: 30.03.2026).

24. Романюк Н. А., Мулярська М. Р. Трансформація політики нейтралітету Швеції у контексті сучасних викликів і загроз. *International economics and international relations.* 2024. № 208. С. 43-46.

25. Столяренко Д. О. Класичний реалізм та неореалізм в теорії міжнародних відносин: порівняльна характеристика. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ ім. Василя Стуса*. 2020. Т. 2. № 12. С. 132-137.

26. Ткачук І. М. Міжнародно-правові аспекти інституту нейтралітету. *Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського* : матеріали четвертої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 8-9 лист. 2013 р.) / відп. за випуск к.ю.н., доц. М. І. Пашковський ; Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2013. С. 560-563.

27. Трофименко А. В., Чокотило Н. Е. Етапи трансформації шведського нейтралітету. *Вісник Маріупольського державного університету*. Серія : Історія, політологія. 2019. Вип. 26. С. 174-182.

28. Шишкіна Е. В. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ). *Енциклопедія Сучасної України*. URL: https://esu.com.ua/article-75632 (дата звернення: 03.04.2026).

29. Шпак О. В. Трансформація моделі європейського нейтралітету в умовах російської агресії проти України : магістерська робота. Спеціальність : 291 Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії. Вінниця, 2024. 130 с.

30. Юн А. Л. Інститут нейтралітету у міжнародному праві : магістерська робота ; спеціальність : 081 «Право» / А. Л. Юн ; наук. кер. Н. П. Бортник. Миколаїв : НУК, 2021. 98 с.

31. Яковлєв М. В. Концепт «модель нейтралітету» як інструмент політичних маніпуляцій по відношенню до України (методологічний вимір). *Політикус* : науковий журнал. 2022. Вип. 2. С. 98-104.

32. DeStefano P. L. The Emerging Moral Framework of International Law. *Fordham International Law Journal*. 1977. Vol. 1. Issue 1. P. 1-20.

33. International Atomic Energy Agency (IAEA). Про місію, мирне використання ядерної енергії та контроль за дотриманням умов нерозповсюдження.

International Atomic Energy Agency. URL: https://www.iaea.org/about/mission (дата звернення: 03.04.2026).

34. John McKay. Sweden has broken its neutrality convention and sided with Ukraine. Does this matter? 2022. URL: https://theconversation.com/sweden-has-broken-its-neutrality-convention-and-sided-with-ukraine-does-this-matter-189062 (дата звернення: 06.04.2026).

35. Karsh E. International co-operation and neutrality. *Journal of Peace Research*. 1988. Vol. 25. № 1. P. 57-67.

36. Snyder G. H. The Security Dilemma in Alliance Politics. *World Politics*. 1984. Vol. 36 (4). P. 461-495.

37. Spring A. The International Law Concept of Neutrality on the 21st Century. An Analysis of Contemporary Neutrality with a Focus on Switzerland. Zürich : Dicke, 2014. 294 p.

38. Thorhallsson B., Steinsson S. Small State Foreign Policy. *Oxford Research Encyclopedia of Politics*. 2017.

39. Tsebenko O., Shymczuk O. Neutrality as a strategy of national security. *SHV*. 2017. Volume 3. P. 51-56.

40. Väyrynen R. Small States in Different Theoretical Traditions of International Relations Research. *Cooperation and Conflict*. 1971. Vol. 6(1). P. 91-102.

41. Walt S. M. Alliance Formation and the Balance of World Power. *International Security*. 1985. Vol. 9 (4). P. 3-43.